

Французская гістарыяграфія межваеннага перыяду.

1. Крызіс пазітывісцкай гістарыяграфіі і ўзнікненне школы "Аналаў".
2. Вывучэнне Вялікай французскай рэвалюцыі і буржуазных рэвалюцый XIX ст.
3. Вывучэнне рабочага і сацыялістычнага руху і Парыжскай камуны.
4. Вывучэнне першай сусветнай вайны..

Літаратура.

- Годшо Ж.* Альбер Матъез // Французский ежегодник, 1982. М., 1984.
- Гурэвич А. Я.* Марк Блок и "Апология истории" // Блок М. Апология истории или ремесло историка. М., 1986.
- Собуль А.* Жорж Ле Феур - историк французской революции // Французский ежегодник, 1959. М., 1961.
- Собуль А.* Классическая историография французской революции // Французский ежегодник, 1976. М., 1978.
- Фюрэ Ф.* О некоторых проблемах, поставленных развитием отечественной истории // Философия и методология истории. Под ред. И. С. Кона. М., 1977.

1. Галоўнымі цэнтрамі гістарычных даследаванняў і падрыхтоўкі гісторыкаў у Францыі былі гуманітарныя факультэты універсітэтаў. Важную ролю ў каардынацыі работы гісторыкаў ігралі навуковыя таварыствы. Пасля пераможнага заканчэння вайны ў Францыі шырока распаўсюдзіліся патрыятычныя і нацыяналістычныя настроі. З другога боку, умовы вострага пасляваеннага крызісу, рэвалюцыі ў Расіі, Германіі і Аўстра-Венгрыі далі магутны штуршок уздыму рэвалюцыйных і сацыялістычных ідэй. Велізарныя хваляры і каласальныя сацыяльныя патрасенні, звязаныя з першай сусветнай вайной яшчэ больш падарвалі веру в грамадскі прагрэс, выклікалі настроі песімізму і разчаравання. У інтэлектуальнай атмасферы міжваеннага часу многія навуковыя адкрыцці часта падаваліся як сведчанне няздольнасцы розуму да аб'ектыўнага пазнання свету, адмову ад абсалютнай ісціны і аб'ектыўнай рэальнасцы, ад ідэй заканамернасцы.

Новае пакаленне гісторыкаў ужо не задавальняла традыцыйная пазітывісцкая гістарыяграфія, надаваўшая галоўную ўвагу апісанню падзей палітычнай, дыпламатычнай і ваеннай гісторыі. Пакаленне 20-х гадоў хвалявалі новыя праблемы: дэмаграфія, міграцыя, каланізацыя, развіццё гарадоў і прамысловасцы, змены сістэмы сельскагаспадарчай вытворчасцы, прагрэс энергетыкі, а таксама такія злабадзённыя праблемы, як крызіс Брытанскай імперыі, будучае велізарных прастора Амерыкі, пробуджэнне народных мас у Азіі, нараджэнне савецкай рэспублікі. Першачарговай задачай для гісторыі такія буйныя даследчыкі, як Блок і Феур лічылі рашучы перагляд метадалагічных прынцыпаў пазітывісцкай гістарыяграфіі.

Пасля заканчэння першай сусветнай вайны гісторыкі традыцыйна-позітывісцкага напрамку захоўвалі вялікі ўплыў на французскую гістарычную навуку. У 1920-1922 гадах пад рэдакцыяй старэйшыны

пазітывісцкай школы **Эрнэста Лавіса** выйшла ў свет "Гісторыя сучаснай Францыі ад рэвалюцыі да міру 1919 года" (10 тт.). У гэтай рабоце гісторыя Францыі разглядалася перш за ўсё як "гісторыя нацыі", якая, нягледзячы на ўнутраныя раздоры і войны з іншымі дзяржавамі, няўхільна рухалася па шляху прагрэсу, цывілізацыі і дэмакратыі.

Пошукі новых падыходаў да вывучэння працэсаў грамадскага развіцця ў той час працягвалі прадстаўнікі сумежных з гісторыяй навук: філосафы, сацыёлагі, географы, эканамісты, якія пачалі крытыкаваць пазітывісцкую гістарыяграфію яшчэ ў даваенны перыяд. Філосаф і сацыёлаг **Анры Бер**, які вылучыў да вайны задачу стварэння цэласнага "культурна-гістарычнага сінтазу", у 1920 г. апублікаваў першы том задуманай ім грандыёзнай 100-томнай серыі манаграфій "Эвалюцыя чалавечества". Яна была заклікана паказаць гісторыю чалавечства з гледжання сінтазу ўсіх гуманітарных навук. Лічачы вызначальным фактарам гістарычнага развіцця духоўнае жыццё, Бер вылучаў на першы план вывучэнне культурна-гістарычных працэсаў.

Глаўную ролю в перабудове французскай гістарыяграфіі адыгралі гісторыкі **Люсьен Феўр** (1878-1956) і **Марк Блок** (1886-1944). З іх дзейнасцю звязана станаўленне і першы этап развіцця школы "Аналаў". Галоўная праца Феўра "Лёс Марцына Лютэра". Феўр напісаў вялікую колькасць палемічных артыкулаў і рэцэнзій, частка якіх паздней была сабрана ў зборніках "Бітвы за гісторыю" (1953) і "За цэластную гісторыю" (1962). Асноўныя працы Блока - "Феадальнае грамадства" (т. 1-2, 1939-1940) і "Характэрныя рысы аграрнай гісторыі Францыі" (1931). Погляды Феўра і Блока на змест і метады гістарычнай навукі фарміраваліся пад моцным уздзеяннем Бэра, с якім яны цэсна супрацоўнічалі, імкнучыся рэалізаваць яго ідэю "гістарычнага сінтэзу" шляхам арганізацыі междысцыплінарных даследаванняў. Феўр і Блок прымалі шэраг ідэй марксізму, перш за ўсё, думку Маркса аб вядучай ролі эканомікі і сацыяльных адносін у развіцці грамадства.

Блок і Феўр востра крытыкавалі традыцыйную пазітывісцкую "падзейную" гістарыяграфію апвядання. Яны сцвярджалі, што гісторыя заклікана не проста апісваць падзеі, а вылучаць гіпотэзы, ставіць і вырашаць праблемы. Асноўную задачу гістарычнай навукі Блок і Феўр бачылі ў стварэнні ўсеабдымнай сінтэтычнай "глабальнай" гісторыі, якая ахоплівае ўсе бакі жыцця чалавека, вывучае грамадства з розных пунктаў гледжання - сацыяльнага, псіхалагічнага, маральнага, рэлігійнага і эстэтычнага, нарэшце, з палітычнага, эканамічнага і культурнага. Рашэнне падобнай задачы мела на ўвазе шырокі катакт і ўзаемадзеянне гісторыі з другімі навукімі, перш за ўсё - навукімі аб чалавеку. Феўр настойліва абгрунтоўваў думку аб існаванні "ўнутранага адзінства, звязваючага паміж сабою ўсе навуковыя дысцыпліны".

У адрозненні ад Бэра, вылучаўшага на першы план "культурна-гістарычны сінтаз", Феўр і Блок надавалі асабліва вялікае значэнне вывучэнню эканамічных і сацыяльных адносін. Феўр даказваў, што для разумня "глыбокага жыцця" краіны зусім недастаткова апісаць дзейнасць

манархаў, прыдворныя інтрыгі і перавароты, "указы і прыказы". Неабходна, перш за ўсё, даць уяўленне аб яе прыродзе, насельніцтве, гаспадарчай дзейнасці, прыладах вытворчасці, гандлі, гарадах, сістэме ўласнасці, грамадскіх класах, рэлігіі, мове, рэлігійных адрозненнях і многіх іншых фактарах грамадскага развіцця.

Адной з важнейшых новых праблем, адкрытых для даследавання заснавальнікамі "Аналаў", з'яўляецца не вывучаўшаяся раней гісторыя грамадскай псіхалогіі, калектыўных уяўленняў і каштоўнасцей, якую Блок і Феўр вызначылі як гісторыю ментальнасцей, увёўшы гэтак панацяў ў гістарыяграфію. Намячаючы перспектыву новых даследаванняў, Феўр прапаноўваў напісаць гісторыю нянавісці, гісторыю спачування, гісторыю страху, гісторыю кахання і іншых пачуццяў". Грунтуючыся на вылучаным імі новым падыходзе да вывучэння гісторыі. Блок і Феўр падверглі перагляду галоўныя паняцці гістарычнай навукі: гістарычны факт і гістарычны дакумент. Яны доказывалі, што да ліку гістарычных фактаў адносяцца не толькі "падзеі", але і "працэсы", у тым ліку працэсы сацыяльна-эканамічнага развіцця і грамадскай псіхалогіі. Абясцэньванне манеты, паніжэнне заробной платы, рост цэн - усё гэта, - пісал Л. Феўр, "бяспрэчна, таксама гістарычныя факты, прычым, з нашага пункту гледжання, куда больш важныя, чым смерць якога-небудзь гасудара цы заключэнне нетрывалага дагавора".

У адрозненні ад ггісторыкаў пазітывісцкага напрамку, якія абсалютызавалі значэнне пісьмовых дакументаў ("тэкстаў"), Блок і Феўр значна пашырылі кола крыніц. Феўр пісаў: "Гісторыя, несумненна, ствараецца па пісьмовых дакументах. Калі яны ёсць. Але яна можа і павінна стварацца без пісьмовых дакументаў, калі іх увогуле не існуе." Імкнучыся да стварэння ўсеабдымнай, "глабальнай" гісторыі, Блок і Феўр не прытрымліваліся монаістычнага падыходу да інтэрпрытацыі гістарычнага працэса. На першы план у іх тлумачэнні выступала то геаграфічнае асяроддзе і рост насельніцтва, то развіццё тэхнікі і абмену, то калектыўная псіхалогія (ментальнасць). Нярэдка менавіта яна прадставала як вядучы пачатак, паколькі ўсе з'явы грамадскага жыцця ажыццёўляюцца, праходзячы праз свядомасць і суб'ектыўную псіхалагічную матывацыю чалавека, а людзі - "адзіныя сапраўдныя аб'екты гісторыі".

Заснавальнікі "Аналаў" даказвалі, што матэрыял крыніц і ўдакладненыя імі факты заўжды з'яўляюцца вынікам творчай актыўнасці вучонага, праведзенага ім адбора, які залежыт ад пастаўленай ім праблемы, ад вылучанай гіпотэзы. Гісторык "сам стварае матэрыял для сваёй работы", пастаянна "канструіруе" свой аб'ект вывучэння, адбірае і групуе неабходныя яму крыніцы і факты. Адсюль Блок і, асабліва, Феўр рабілі вывады, сцвярджаючы, што гістарычныя факты не існуюць без ггісторыка, яны створаны цы "вынайзены" ггісторыкамі. У спрэчках аб прынцыпах і граніцах гістарычнага пазнання Блок і Феўр горача адстойвалі пазнавальныя магчымасці гісторыі, зыходзячы з упэўненасці, што прырода, а ў ёй і чалавек, як частка прыроды і аб'ект гісторыі, пазнавальныя і іх можна

растлумачыць. В 1941-1942 гадах Блок напісал кнігу "Апалогія гісторыі цы рамясло ггісторыка". Гісторыя, пісаў Блок; гэта "навука аб людзях" ("аб людзях у часе) і даказваў, што гісторыя здольна пазнаць мінулае чалавека. Такім чынам, для ггісторыкаў школы "Аналаў" прадмет гістарычнага даследавання – чалавечае грамадства як адзіная сістэма, галоўнымі кампанентамі якой з'яўляюцца ўмовы матэрыяльнага жыцця, эканоміка, сацыяльная структура і ўсе праявы духоўнага жыцця. Прадмет гістарычнай навукі – гэта эканамічнае – сацыяльнае – духоўнае

У 1929 г. Блок і Феўр заснавалі новы гістарычны часопіс з праграмнай назвай "Аналы эканамічнай і сацыяльнай гісторыі". Вакол яго згуртавалася школа "Аналоў", якая лічыла неабходным надаць галоўную ўвагу вывучэнню сацыяльна-эканамічных праблем і абнавіць метады гістарычнага даследавання. Школа "Аналаў" на працягу некалькіх дзесяцігоддзяў аказывала рашаючы ўплыў на развіццё французскай гістарыяграфіі. Труды М. Блока і Л. Феўра, вылуныя імі ідэі азначалі пераход да новага разумення зместу і задач гістарычнага мышлення. Яны заклалі аснову "новай гістарычнай навукі" цы, "новай навуковай гісторыі", якая заваявала пасля другой сусветнай вайны вядучае становішча ў сусветнай гістарыяграфіі.

2. Разам з заснавальнікамі "Аналаў" вялікую ролю ў абгрунтаванні новай тэматыкі і метадаў французскай гістарыяграфіі адыгралі працы спецыялістаў па эканамічнай гісторыі, у першую чаргу **Эрнеста Лябруса** (1895-1988). Ён даказваў, што эканамічныя цыклы сваім рытмам вызначаюць гістарычнае развіццё. Важнейшым прызнакам рытму эканамічных цыклаў ён лічыў змены цэнаў і залежны ад іх рух даходаў разных сацыяльных груп. Лябрус імкнуўся канкрэтна даследаваць уплыў руху цэнаў і даходаў на сацыяльна-палітычную барацьбу і на ўзнікненне рэвалюцыйных рухаў, асабліва Французскай рэвалюцыі 1789 г. Таму разам з эканамічнымі працэсамі "вялікай працягласці" Лябрус грунтоўна вывучаў і непасрэдна ўздзейнічаючыя на сацыяльную актыўнасць "кароткія" (сезонныя), "цыклічныя" і "міжцыклічныя" (10-20 гадоў) ваганні цэнаў і даходаў. Пад гэтым вуглом бачання былі напісаны яго галоўныя даследаванні "Нарыс руху цэнаў і даходаў у Францыі XVIII стагоддзя" (2 тт., 1933-1936) і "Крызіс французскай эканомікі ў канцы старога парадку і ў пачатку рэвалюцыі" (1944).

На аснове статыстычнай апрацоўкі велізарнага архіўнага матэрыялу, Лябрус устанавіў, што у 1726-1789 гадах адбывалася працяглае падзенне рэальнай заробтнай платы і рост кошту жыцця. Ён выявіў дынаміку арэнднай платы, рост цяжару дзесяціны і натуральных сеньёрыяльных плацяжоў, якія спаганяліся з сялян, і паказаў, што гэтыя працэсы паўплывалі на абвастрэнне сацыяльных супярэчнасцей у Францыі XVIII ст. і выпяванне ў ёй рэвалюцыйнага крызісу. Падсумоўваючы дадзеныя ўстаноўленых ім статыстычных серый, Лябрус прыйшоў да высновы, што ў сярэдзіне 1789 г. у Францыі сустрэліся тры эканамічныя працэсы рознай працягласці: вышэйшая кропка "доўгай хвалі" эканамічнага ўздыму і росту цэнаў, у выніку чаго ўзбгачалася французская буржуазія, з 1730-х гадоў; затым - вяршыня "міжцыклічнага" пагаршэння эканамічнай кан'юнктуры, якой

адзначаны апошнія два дзесяцігоддзі старога парадку, і, нарэшце, выкліканыя неўраджаем вастрэйшы харчовы крызіс і катастрофічны для масы беднаты сезонны ўзлёт дарагавізны, дасягнуўшы піка ў ліпені 1789 г. Тым самым, Лябрус пагаджаўся з Мішле, бачыўшым у падзеях канца XVIII ст. "рэвалюцыю жабрацтва", але не адваргаў і супрацьлеглы тэзіс Мацьеза аб "рэвалюцыі працвітаньня". На думку Лябруса, працяглы працэс павышэння цэнаў і эканамічнага росту ў XVIII ст. забяспечыў уздым буржуазіі і яе рэфарматарскі парыў. Унутры доўгага (з 1733 г.) працэса ўздыма кароткі перыяд упадку "выглядаў эпізодам".

Згодна з логікай свайго падыходу, Лябрус звязваў сацыяльныя рухі, рэвалюцыйныя і палітычныя крызісы непасрэдна з ваганьнямі эканамічнай кан'юнктуры. Напрыклад, Французская рэвалюцыя выступала ў яго як наступства эканамічнага крызісу "старога тыпу", у якім вызначальную ролю адыгрывае рух хлебных цэнаў, і нарожджанага ім "крызісу жабрацтва".

Французскія гісторыкі звяртаюцца да аналогіі паміж рэвалюцыяй 1789 г. і Кастрычніцкай рэвалюцыяй. Гісторыкі, якія працягвалі традыцыі І. Тэна, знаходзілі новыя падставы для асуджэння рэвалюцыі 1789 г. у паралелях з рэвалюцыяй у Расіі. Так, член Французскай акадэміі **П. Гаксот** у 1928 г. выдаў кнігу "Французская рэвалюцыя", у якой ставіў знак роўнасцы паміж якабінцамі і бальшавікамі. Асуджаючы рэвалюцыйны гвалт і "анархію", Гаксот называў прыход якабінцаў да ўлады "пралетарскай рэвалюцыяй", у выніку якой усталяваўся "камуністычны тэрор" і "дыктатарскі камунізм", пакінуўшы пасля сябе "толькі руіны".

Гісторыкі рэспубліканскага напрамку на чале з **А. Аларам** бачылі ў французскай рэвалюцыі галоўную крыніцу дэмакратычных і рэспубліканскіх устаноў і каштоўнасцей, якія яны супрацьпастаўлялі ўжо не толькі манархістам, але і ідэям і практыцы Кастрычніцкай рэвалюцыі, перш за ўсё ідэям рэвалюцыйнага гвалту і дыктатуры пралетарыяту. В спецыяльным артыкуле "Тэорыя гвалту і Французская рэвалюцыя" (1924) Алар паспрабаваў даказаць, што хоць гэтая рэвалюцыя і прымяняла гвалт, вымушаная да гэтага яе ворагамі, у цэлым, у адрозненні ад рэвалюцыі Кастрычніцкай, усялякая тэорыя гвалту была "чужой і нават прама супрацьлеглай духу (французскай) рэвалюцыі", якая мела ў асноўным "легальны і юрыдычны характар". У цэлым, школа Алара, прытрымлівалася прыняцця традыцыйнай пазітывісцкай гістарыяграфіі і займалася, у асноўным, вывучэннем палітычнай гісторыі рэвалюцыі. Яна паступова прыходзіла да заняпаду.

Ініцыятыва ў вывучэнні Вялікай французскай рэвалюцыі перашла да больш левага гістарыяграфічнага напрамку, у дзейнасці якога радыкальны рэспубліканізм злучаўся з сацыялістычнай арыентацыяй. Яго лідэрам стал **Альбер Мацьез** (1874-1932). Ён працягваў кіраваць "Таварыствам па вывучэнню рабесп'ерызму" і яго часопісам "Рэвалюцыйныя аналы" (з 1924 г. - "Гістарычныя аналы Французскай рэвалюцыі". Услед за Жарэсам ён развіваў сацыяльную інтэрпрытацыю рэвалюцыі канца XVIII ст. У той жа час пад уплывам Алара Мацьез заўсёды надаваў вялікую ўвагу палітычным падзеям у ходзе рэвалюцыі. З яго пункту гледжання гэта была рэвалюцыя,

якая забяспечыла перамогу буржуазіі, для яе дасягнення вымушанай пайсці на буйныя саступкі сацыяльным патрабаванням народа, каб атрымаць яго падтрымку. Таму якабінскі рэжым, а не 1789 г. і Дэкларацыя правоў чалавека і грамадзяніна, быў, згодна Мацьезу, ключавым перыядам рэвалюцыі. Ён разглядае рэвалюцыю перш за ўсё як барацьбу класаў, як барацьбу трэцяга саслоўя супраць прывілегіраваных саслоўяў. Пры далейшым развіцці рэвалюцыі ўсё больш вострыя сацыяльныя супярэчнасці, на думку Мацьеза, узнікаюць паміж жырандзістамі і якабінцамі.

Мацьез адводзіў главную ролю в рэвалюцыі Рабесп'еру. Ён даказваў, што Рабесп'ер быў "вялікі патрыёт", "вялікі дэмакрат" і нават "сацыяліст па дзеяннях і намерах", бо "Рабесп'ер хоцеў прышэсця Рэспублікі роўнасці, іншымі словамі - сацыялізму". Усіх праціўнікаў Рабесп'ера, як справа, так і злева (уключаючы "шалёных" і эберцістаў), Мацьез лічыў контррэвалюцыянерамі і называў "наймітамі ворагаў народа". Асаблівае яго негадаванне выклікаў любімец Алара і яго школы, лідэр памяркоўных якабінцаў Дантон. У вачах Мацьеза, гэта быў "дэмагог, які прадаваўся усім, хто хацеў яго купіць".

Асноўны навуковы уклад Мацьеза ў распрацоўку гісторыі Французскай рэвалюцыі звязаны са зваротам да вывучэння яе сацыяльнай гісторыі. У галоўных працах Мацьеза: "Французская рэвалюцыя" (3 тт. 1922-1927) і асабліва ў манаграфіі "Барацьба з дарагавізнаю і сацыяльны рух у эпоху тэрора" (1927), было упершыню падрабязна даследавана становіша гарадскіх нізов (галоўным чынам у Парыжы) ў крытычны перыяд рэвалюцыі - 1792-1794 гг. Мацьез вывучыў разгарнуўшыся ў той час магутны народны рух супраць палітыкі эканамічнага лібералізму, за рэгламентацыю гандлю і правядзенне аграрна-урашняяльных мер, дэтальна даследаваў сацыяльную палітыку якабінскага ўрада. Ён лічыў, што тыя эканамічныя і сацыяльныя цяжкасці, з якімі сутыкнуўся камітэт грамадскага выратавання, прымусілі яго пайсці на ўвядзенне таксацыі, рэквізіцыі і прымусовых пазык. Мацьез не надаваў належнай увагі сялянскаму руху і такім важнейшым пытанням рэвалюцыі, як адмена феадальных павіннасцей і продаж нацыянальных маёмасцей.

В 1932 г. Мацьез памёр і вядучая роля ў вывучэнні Французскай рэвалюцыі перайшла да **Жоржа Ле Феўра** (1874-1959). Ён падтрымаў спробы Лябруса ўвесці ў вывучэнне гісторыі колькасныя (у першую чаргу, статыстычныя) метады, без якіх, як лічыў Ле Феўр, не існуе навукі. У сваіх работах ён працягнуў якабінскую традыцыю гісторыі рэвалюцыі, вельмі высока ацэньваў гістарычную ролю якабінцаў і Рабесп'ера, якога называў "самым выдатным з першых правадыроў французскай дэмакратыі". Разам з тым Ле Феўр не падзяляў характэрнай для Мацьеза ідэалізацыі рабесп'ерызму.

Уклад Ле Феўра ў вывучэнне Французскай рэвалюцыі звязаны, перш за ўсё, з распрацоўкай яе сацыяльнай гісторыі. Ле Феўр паставіў задачу вывучэння гісторыі рэвалюцыі "знізу", гэта значыць даследавання не чыста палітычных - урадавых, парламенцкіх, - а глыбінных, народных кампанентаў

рэвалюцыйнай гісторыі. Пры гэтым сам Ле Феўр - першым з французскіх вучоных - заняўся паглыбленым вывучэннем таго, якой была роля сялян у рэвалюцыі і як уздзеінічала рэвалюцыя на наступныя гістарычныя лёсы сялянства. Рашенню гэтай задачы прысвечаны галоўныя яго даследаванні: "Вялікі страх" (1932), "Аграрнае пытанне ў эпоху тэрору" (1932).

Ле Феўр пераканаўча даказаў, што ў час рэвалюцыі сялянства выступала не ў якасці дапаможнай сілы буржуазіі, а як самастойная грамадская група, надзеленая асэнсаваннем уласных мэт і ўласнай волей. Галоўная думка Ле Феўра заключалася ў тым, што ў рамках Французскай рэвалюцыі разгарнулася особная, аўтаномная сялянская рэвалюцыя - аўтаномная па свайму походжанню, метадам, мэтам і - галоўнае - па сваіх антыкапіталістычных тэндэнцыях. Мэтаю гэтай рэвалюцыі была барацьба за захаванне і ўмацаванне сялянскай гаспадаркі, вобразу жыцця, сацыяльных і духоўных каштоўнасцей сельскага свету. Сяляне прымусілі буржуазную рэвалюцыю знішчыць сеньёрыяльны лад. Але яны пратэставалі супраць безумоўнага панавання буржуазнай зямельнай уласнасці і "аграрнага індывідуалізму", патрабавалі захавання абшчынных інстытутаў і абмежавання буйнога землеўладання. Вынікі сялянскай рэвалюцыі былі, згодна Ле Феўру, адначасова рэвалюцыйнымі і кансерватыўнымі: яна разбурыла феадальны рэжым, але замацавала дробнасялянскую аграрную структуру Францыі. У выніку капіталістычная эвалюцыя была вельмі маруднай і заставалася незакончанай.

Ле Феўр стварыў таксама наватарскія працы, прысвечаныя сацыяльна-гістарычнай псіхалогіі, гісторыі ментальнасцей. Галоўным з іх з'явіецца яго кніга "Вялікі страх" (1932). У кнізе адноўлена дэтальная гісторыя цікавейшага сацыяльна-псіхалагічнага феномена - хвалі масавай панікі, ахапіўшай у другой палове ліпеня 1789 г. амаль усю тэрыторыю Францыі і выкліканую ілжывымі чуткамі аб з'яўленні банд разбойнікаў. Гэтая кніга з'явілася адным з першых вопытаў канкрэтнага вывучэння гісторыі ментальнасцей. "Вялікі страх" Ле Феўра, а таксама яго артыкул "Рэвалюцыйныя натоўпы" (1934) былі першымі сур'ёзнымі даследаваннямі "рэвалюцыйнага натоўпа" і характэрных для яго рыс калектыўнай свядомасці. У гэтых адносінах работа Ле Феўра супрацьстаяла крайне спрошчаным меркаванням І. Тэна, які зводзіў псіхалогію рэвалюцыйнага натоўпа да двух дамінантаў - вяртанне да варварскіх інстынктаў і сляпое падначаленне гаварам, якія маніпулююць масавай свядомасцю. Ён паказаў, што з'явы масавай псіхалогіі далёка не заўсёды адпавядаюць сацыяльнай рэчаіснасці, а маюць самастойнасць.

Гісторыя рэвалюцый XIX ст. у міжваены перыяд вывучалася, галоўным чынам, у "Супольніцтве гісторыі рэвалюцыі 1848 года і рэвалюцый XIX ст." пад кіраўніцтвам гісторыка-сацыяліста **Жоржа Рэнара**. Ён прапанаваў сканцэнтраваную ўвагу на эканамічным і сацыяльным развіцці Францыі. Ён рэкамендаваў вывучаць выкарыстанне машын і сродкаў транспарту, змену пасяўных культур, ролю заводаў, банкаў, мануфактур, гандлю, змены зямельнай уласнасці, ваганні цэнаў і заробтнай платы.

Вывучэнне палітычнай гісторыі рэвалюцый, народных паўстанняў, масавых рухаў адыходзіла на другі план.

Рэнар лічыў небаходным супрацоўніцтва класаў, і яно асабліва праявілася, на яго думку, у рэвалюцыі 1848 г. У далейшым яно знайшло сваё практычнае праяўленне ва ўсеагульным і роўным выбарчым праве, роўнасці грамадзян перад законам, абавязковай для ўсіх воінскай службе. Але калі ў сваіх даваенных работах Рэнар даказваў, што рэвалюцыя 1848 г. спрыяла руху Францыі па шляху "дэмакратыі і сацыялізму", то у 20-я гады ён стал сцвярджаць, што рэвалюцыі, якія заўсёды суправаджаюцца развалам эканомікі, голадам і гвалтам, непазбежна прыводзяць да дыктатуры.

3. У перыяд между двума сусветнымі войнамі гісторыя рабочага і сацыялістычнага руху яшчэ не была асэнсавана як асобная гістарычная дысцыпліна і не стала прадметам афіцыйнай "універсітэцкай" навукі. У міжваены перыяд самым вядомым даследчыкам гэтай тэмы быў **Эдуард Далеан**, прыхільнік Прудона і адзін з заснавальнікаў неапруданісцкага накірунку ў гістарыяграфіі французскага рабочага руху. У сваіх работах аб жыцці і дзейнасці Прудона, Оуэна і асабліва ў працы "Гісторыя рабочага руху" (3 тт., 1939), Далеан надаў галоўную ўвагу пруданізму і анарха-сіндзікалізму.

Асаблівае месца займала вывучэнне гісторыі Парыжскай камуны, інтарэс да якой ажывіўся пасля перамогі Кастрычніцкай рэвалюцыі, абвясціўшай сябе прадаўжальніцай справы камунараў. Гісторыкі-марксісты ўслед за Марксам і Леніным лічылі, што Парыжская камуна была першай у гісторыі пралетарскай рэвалюцыяй, дыктатурай пралетарыяту, якая стварыла рабочую дзяржаву новага тыпу і пачала ажыццяўляць пераход да сацыялізму.

Правыя гісторыкі, з'яўляўшыся праціўнікамі ўсякай рэвалюцыі, імкнуліся абвергнуць "марксісцкі міф" аб Камуне. Яны сцвярджалі, што "Камуна не была ні сацыялістычнай, ні нават рэвалюцыйнай"; абвінавачвалі камунараў у развязванні "дзікарскіх інстынктаў парыжскай чэрні" і фактычна апраўдвалі рэпрэсіі версальцаў. Прыхільнікі Сацыялістычнай партыі падкрэслівалі сваі сімпатыі да Парыжскай камуны, яле тлумачылі яе не як першы вопыт дыктатуры пралетарыяту, а як барацьбу за рэспубліку, дэмакратыю і "вызваленне працы" шляхам супрацоўніцтва класаў.

Самым буйным прафесійным гісторыкам, які займаўся ў гэты час вывучэннем Парыжскай камуны, быў прафесар Сарбоны сацыяліст **Жорж Буржэн** (1879-1958). Ён выдаў манаграфію "Першыя дні Камуны". У 1939 г. пад кіраўніцтвам Буржэна была выдадзена і калектыўная праца "Вайна 1870-1871 гг. і Камуна". Буржэн прапаноўваў прымяніць да гісторыі Камуны "крытычныя метады, выкарыстоўваемыя пры вывучэнні іншых вялікіх рэвалюцыйных перыядаў Францыі". Ён надаваў асаблівую ўвагу збору і праверцы дакладнасці фактычнага матэрыялу. Буржэн адзначаў пралетарскі характар Камуны і яе значенне ў барацьбе рабочых за дэмакратыю і рэспубліку, але не лічыў яе дзяржавай новага тыпа, імкнуўшыся да сацыялізму.

4. Першапачаткова гісторыя першай сусветнай вайны распрацоўвалася ў публіцыстыца: у друку, у шматлікіх выступленнях і мемуарах палітычных і ваенных дзеячаў. Яны імкнуліся перш за ўсё адказаць на галоўнае пытанне: чаму пачалася вайна і хто нясе адказнасць за яе? У выступленнях французскіх дзяржаўных дзеячаў быў сфармуляваны афіцыйны, "антантафільскі" пункт гледжання, прыхільнікі якога заяўлялі, што Францыя і іншыя краіны Антанты нязменна імкнуліся да міру, а Германія і Аўстра-Венгрыя былі віноўнікамі вайны. Супрацьлеглы ім напрамак пераглядаў ("рэвізаваў") афіцыйны пункт гледжання і таму называўся "рэвізіянісцкім". Насуперак "антантафільскай" прапагандзе "рэвізіяністы" сцвярджалі, што галоўная прычына вайны каранілася ў саюзе Францыі з агрэсіўнай Расіяй, якая, нягледзячы на міралюбства Германіі, справакавала вайну і ўцягнула ў яе Францыю.

Палеміка вакол паходжання вайны і адказнасці за яе набыла яшчэ больш шырокі размах пасле публікацыі савецкім урадам тайных дагавароў, якія выкрывалі імперыялістычныя імкненні краін Антанты, а таксама публікацыяў нямецкіх дыпламатычных дакументаў, меўшых на мэце даказаць міралюбства Германіі. У адказ французскі ўрад прыступіў да выдання сваіх дыпламатычных дакументаў, якія апраўдвалі палітыку Францыі. "Французскія дыпламатычныя дакументы (1871-1914)" утрымліваюць вялізны фактычны матэрыял аб палітыцы вялікіх дзяржаў у канцы XIX - пачатку XX ст. і аб паходжэнні першай сусветнай вайны.

У 20-я гады ў вывучэнні гісторыі першай сусветнай вайны галоўную ролю адыгрываў **Пьер Рэнувен** (1893-1974), вучань Алара. З пачатку 20-х гадоў Рэнувен быў кіраўніком "Таварыства па гісторыі вайны", і нязменным рэдактарам яго часопіса "Агляд гісторыі сусветнай вайны". Ён першым пачаў чытаць курс лекцый па гісторыі вайны ў Сарбоне. У 1925 г. выйшла ў свет першая буйная праца Рэнувена "Непасрэдныя прычыны вайны". У ёй асвятляўся стан міжнародных адносін на працягу двух апошніх месяцаў перад пачаткам вайны. Рэнувен, па сутнасці, прымыкаў да "антантафільскага" пункту гледжання. Разам з тым ён успрымаў і некаторыя рысы "рэвізіянісцкай" канцэпцыі, сцвярджаючы, што першапачаткова Германія і Аўстра-Венгрыя не хацелі вайны, але Расія штурхнула Францыю на канфлікт з імі.

У 1929 г., калі ў Францыі адзначалася 15-я гадавіна пачатку вайны, была выдадзена калектыўная праца французскіх гісторыкаў "Дыпламатычная гісторыя Еўропы (1871-1914 гг.)". Важнейшыя главы гэтага двухтомнага выдання былі напісаны Рэнувенам. На гэты раз Рэнувен больш выразна падтрымаў "антантафільскі" пункт гледжання, падкрэсліваў адказнасць Германіі і Аўстра-Венгрыі за развязванне вайны. Ён выступаў супраць "рэвізіяністаў", сцвярджаючы, што французскі ўрад толькі ішоў у фарватары царскай Расіі, і даказваў, што ўмацаванне англа-французскай Антанты было наступствам агрэсіўнасці Германіі, а ваенныя мерапрыемствы Францыі напярэдадні вайны насілі выключна абарончы характар. Асновную ўвагу Рэнувен надаў фактам палітыка-дыпламатычнай дзейнасці. Разам з тым ён

імкнуўся перайсці ад традыцыйнай "дыпламатычнай гісторыі" да больш шматбаковай "гісторыі міжнародных адносін", уключаючай знешнюю палітыку в рамкахі агульнагістарычных працэсаў. Не абмяжоўваюцца вывучэннем дзейнасці дыпламатаў, Рэнунен палічыў неабходным паказаць эканамічнае саперніцтва вялікіх дзяржаў, гонку ўзбраенняў, ідэалагічную падрыхтоўку да вайны, стан нацыянальна-возваленчых рухаў.

Апошняй буйной работай Рэнунена ў міжваенны перыяд была апублікаваная ў 1934 г. манаграфія "Крызіс і вялікая вайна (1914-1918)". У ёй яшчэ яскравей праявілася яго імкненне выйсці за рамкі чыста "дыпламатычнай" гісторыі. Працягваючы прытрымлівацца "антантафільскай" канцэпцыі, Рэнунен значна абнавіў змест сваёй працы, уключыў у яе, разам з апісаннем дыпламатычных і ваенных падзей, гісторыю "палітычнага, эканамічнага і сацыяльнага жыцця", псіхалогію і "маральныя памкненні" ваюючых народаў. На яго думку, вайну выклікалі, у першую чаргу, ваеннае саперніцтва і нацыяналістычныя "страсці". Эканамічнай і гандлёвай канкурэнцыі вялікіх дзяржаў Рэнунен адводзіў другарадную ролю, сцвярджае, што фінансісты і прамыслоўцы ўсіх краін хацелі міру. Адступаючы ад звычайных канонаў пазітывісцкай гістарыяграфіі, Рэнунен разглядаў не толькі "падзеі" вайны, але і эканамічныя, палітычныя і маральныя "сілы", якія ўздейнічалі на іх.

Такім чынам, у міжваенны час французская гістарыяграфія яшчэ ў многім развівалася пад уплывам пазітывізму. У той жа час адбывалася фарміраванне "школы Аналаў" з яе прынцыпова новым, сінтазным падыходам да вывучэння гісторыі.